

UNIVERSITATEA “BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
CATEDRA DE LITERATURĂ ROMÂNĂ, TEORIA LITERATURII ȘI
ETNOLOGIE
INSTITUTUL DE STUDII DOCTORALE

TEZĂ DE DOCTORAT

STUDII DE FOLCLOR COMPARAT IDENTITATE ȘI ALTERITATE CULTURALĂ EUROPEANĂ

***Etudes de Folklore comparé
Identité et altérité culturelle européenne***
rezumat

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
PROFESOR UNIVERSITAR DOCTOR: **IOAN ȘEULEAN**

DOCTORAND:
ANCA ELENA ISAILĂ (COSTARU)

2011
CLUJ-NAPOCA
ROMÂNIA

CUPRINS

Cuprins	p. 2
1. Introducere	p. 5
2. „Doină” la români și “doinu” la basci.	
Paralele româno-iberice	p. 12
2.1. Limba euskara, idiom pre-indoeuropean. Similitudini fonetice și semantice între « doină » și « doinu ».....	p. 12
2.2. Posibilitatea unor contacte culturale între daci și basci.....	p. 17
2.3. Poeme românești și basce de dor, de jale, de revoltă (precizări terminologice).....	p. 19
2.4. Precizări terminologice și lexicale.....	p. 49
2.5. „Daina” lituaniană și „daina” letonă.....	p. 51
2.6. Vechimea de necontestat a doinei și semnificațiile ei.....	p. 56
2.7. Doină-doică-supt-legănare-dor.....	p. 59
2.8. Teme și motive pre-indoeuropene în doine.....	p. 61
Note.....	p. 77
Surse.....	p. 81
3. Reprezentarea și simbolizarea mitică a literaturii populare	
Teme și motive pre-indoeuropene în genul epic popular	p. 85
3.1. Eposul legendar-mitologic în „ <i>Legenda lui Marcoș Pașa</i> ”	p. 85
3.2. Tema femeilor războinice în “ <i>Mizil-crai</i> ”, „ <i>Dancia – Leanya</i> ”, „ <i>Il Drago e la cavallina fatata</i> ”	p. 88
3.3. Tema Voinicului rănit.....	p. 90
3.4. Voica sau Călătoria fratelui, logodnicului mort, strigoi.....	p. 91
3.5. Fata răpită.....	p. 93
3.6. „ <i>Miorița</i> ”, “ <i>Tâlharii la stână</i> ”, „ <i>Ciobanul care și-a pierdut oile</i> ”	p. 94
3.7. Jertfa creației la români, maghiari și letoni în baladele: „ <i>Meșterului Manole</i> ”, „ <i>Komives Kelemen</i> ”, „ <i>Legenda Cetății Mara</i> ”	p. 96
3.8. Metamorfozele și travestiurile.....	p. 99
3.9. Proba iubirii (de la tânărul otrăvit de o femeie la sacrificiul din iubire).....	p. 100
3.10. Suferința din iubire („ <i>Legenda arborilor îmbrățișați</i> ”, „ <i>Blestemul mîndrei</i> ”, „ <i>Mireasa moartă</i> ”).....	p. 105
3.11. Cucerirea iubitei, iubitului prin trecerea unor probe.....	p. 108
3.12. Nevasta vândută, fugită, sacrificată, recăsătorirea nevestei.....	p. 110

3.13. Raptul miresei, mireasa păcălită, soacra rea.....	p. 116
3.14. Relații mamă-fiu, soră-frate, noră-soacră etc.....	p. 118
Note.....	p. 122
4. Basmul românesc în context european.....	p. 125
4.1. Vechimea basmelor și a poveștilor.....	p. 125
4.2. Teme și motive itinerante într-un basm evreiesc.....	p. 128
4.3. Curiozități mitologice și lexicale basce.....	p. 132
4.4. Teme și motive similare într-un basm basc și altul românesc ce au ca personaje pe Iisus (la basci), pe Dumnezeu (la români) și Sfântu' Petru.....	p. 134
4.5. Basme basce similare basmelor românești prin teme, motive, subiect, personaje.....	p. 137
Note.....	p. 142
Surse.....	p. 144
5. Geneza legendelor și perpetuarea lor în balade și basme.....	p. 145
5.1. Legenda absoarbe istoria și unește umanitatea.....	p. 145
5.2. „ <i>Epopoea lui Ghilgameș</i> ” și „ <i>Legenda lui Marcoș Pașa</i> ” între mitologie și realitate.....	p. 146
5.3. Dorința de putere magică și socială este un motiv psihologic al invenției legendelor.....	p. 149
5.4. Factori de variație și de transmitere a legendelor.....	p. 151
5.4.1. <i>Cum s-au transmis legendele?</i>	p. 151
5.4.2. <i>Ce legi guvernează formarea, transmiterea și adaptarea legendelor?</i>	p. 152
5.4.3. <i>Care este vechimea legendelor?</i>	p. 153
5.4.4. <i>Unde vom căuta originea legendelor?</i>	p. 154
5.5. Valoarea <i>utilitară</i> a legendelor.....	p. 155
5.6. Terminologia baladei.....	p. 156
5.7. Stilistica poemului narativ-tipuri de discurs.....	p. 158
5.8. Natura temelor în balade.....	p. 160
5.9. Trăsături retorice ale baladei.....	p. 161
5.10. Balada este veridică în mentalitatea arhaică.....	p. 164
5.11. Definirea baladei europene.....	p. 165
5.12. Balade europene reprezentative: celtice, daneze, scoțiene.....	p. 166
5.13. Particularitățile baladei românești comparativ cu cea spaniolă, engleză, franceză, bască („ <i>Chanson basquaise de Roland</i> ”).....	p. 169
5.13.1. <u>Baladele fantastice</u>	p. 170
5.13.2. <u>Baladele eroice</u>	p. 171

5.13.3 <u>Baladele nuvelistice</u>	p. 174
5.14. Balada spaniolă: „ <i>Balada lui Fonte Frida</i> ”, „ <i>Cantar do mio Cid</i> ”, „ <i>Balada lui Abenamar</i> ”, „ <i>Baladele Carolingiene</i> ” (istorice, de frontieră, nuvelistice) etc.....	p. 176
5.15. Maniera de interpretare a baladelor (formule inițiale, finale, denumirea instrumentelor și a interpreților în lume).....	p. 185
5.16. Procedee stilistice și compoziția baladelor.....	p. 188
5.17. Teme și motive europene în balade românești.....	p. 191
5.18. Clasificarea geografică a baladelor românești.....	p. 204
5.19. Scurtimea baladelor scoțiene	p. 205
5.20. Cronotopul ireal în baladele mitologico-fantastice („ <i>Soția șarpe</i> ” și „ <i>Moșneagul</i> ”).....	p. 209
5.21. Jurnalele orale.....	p. 210
5.22. Considerații noi privind repertoriul baladelor românești, similar celui al altor popoare („ <i>Chira Chiralina</i> ”, „ <i>Meșterul Manole</i> ”, „ <i>Juncosa el centre del mon</i> ”, „ <i>Le chateau de Laustania</i> ”, „ <i>Lenda da Ponte de Domingos Terne</i> ”, „ <i>El pont del Diable</i> ”, „ <i>Babel</i> ”).....	p. 211
5.23. Eposul voinicesc (haiducesc) românesc și basc în baladele „ <i>Toma Alimoș</i> ” și „ <i>Cântecul lui Abarca</i> ”.....	p. 216
Note și surse bibliografice.....	p. 219
6. Mitul, legenda, ritul -strămoșii basmului și ai baladei- (Categorii înrudite ale folclorului)	p. 232
Note și surse bibliografice.....	p. 285
7. Anterioritatea legendei	p. 289
Note și surse bibliografice.....	p. 351
8. Concluzii	p. 354
9. Bibliografie generală	p. 359
Anexa I, O lume enigmatică - Țara Bască	p. 369
Anexa II, Reprezentări imagistice (statui) ale zeităților Vechii Europe pre-indoeuropene, post-indoeuropenizare și asiatice: Zeița-Mamă, Zeița-Gravidă, Zeița-Pasăre, Zeița-Șarpe etc. Simboluri ale acestora în folclorul literar: Femeia-Șarpe, Femeia-Pasăre, Doamna Albă, Dona Alba, Laminak etc.	p. 383

Introducere

Lucrarea de față le propune folcloriștilor, dar și cititorilor de rând, câteva incursiuni în lumea plină de surprize a culturii populare europene. Ca metodologie de lucru, am abordat studiul comparativ al câtorva specii ale creației populare, proprii genurilor liric și epic românești, basce, spaniole (preponderent catalane), franceze, portugheze, italiene. Acestora li se adaugă trimerile către folclorul literar săsesc, maghiar, slav, lituanian, leton german, scandinav și celtic. Studii comparative în domeniu, cu literatura populară slavă, maghiară și săsească s-au mai făcut; investigând fenomenul, cu cea bască, cel puțin, din câte știm noi, nu s-au mai făcut.

Viziunea cercetării este una de tip holistic, interdisciplinară, deoarece, investigarea unui fapt de cultură populară, text folcloric, ne-a obligat să recurgem la sprijinul antropologiei comparative, al mitologiei, al istoriei religiei, al teoriei literaturii, al geografiei lingvistice și de cele mai multe ori la dicționare, deci lingvistici particulare dar și generale.

Cultura populară a unui neam este un sistem complex, cu atât mai mult, văzută la scară europeană, aceasta ne fascinează prin modul impecabil de sincronizare și armonizare, prin maniera în care respectă anumite tipare, teme, subiecte comune similare. Putem afirma astfel că fiecare etnie are, prin particularitățile naționale specifice, propria identitate, dar, prin coincidența unor tipare primordiale, arhaice, care se repetă, care se regăsesc la mai multe popoare, trebuie să recunoaștem că lumea europeană „interpretează” aceeași partitură a unei simfonii universale. Culturile naționale sunt instrumentele solo, adică **alteritatea**, iar muzica de fundal este tocmai **identitatea** europeană.

O parte dintre textele abordate au luat, din păcate, calea repertoriului pasiv, iar multe dintre cele basce nu au fost niciodată consemnate în scris. Vom încerca să găsim, să reconstituim arhetipurile, să le plasăm în contextul care le-a generat și în cel performativ, unde s-au reactualizat, în circumstanțe mereu noi, influențate de mentalități și psihologii colective. În concluzie, investigația se dorește o **arheologie culturală**, care nu va neglija deloc aspectul viu al fenomenului de folclor, oralitatea producerii lui. Este dificil să spunem ce este adevăr științific, atunci când ne referim la un basm sau o doină de acum o mie de ani, dar vom identifica teme, motive, situații, personaje care se repetă și persistă în imaginarul artistic și memoria culturală colectivă a umanității.

Metoda de cercetare nu va fi una limitativă și univocă de tip structuralist, care judecă textul detașat de condiționările textuale, interesată doar de

anumite structuri. Cercetarea va fi făcută din unghiul complexității și al multifuncționalității folclorului văzut în acțiune, viu, ca proces, ca mod specific de comunicare situațională și inter-relaționare cu folclorul propriu, dar și al altor popoare.

În ceea ce privește contribuțiile valoroase ale unor cercetători români, am avut în vedere predecesori de seamă precum **Bogdan Petriceicu Hasdeu, Ovid Densusianu, Lazăr Șăineanu, Ovidiu Bîrlea, Dumitru Caracostea, Tache Papahagi, Mozes Gaster, Ioan Șeuleanu, Gheorghe Vrabie, I. C. Chițimia, Ion Mușlea** etc.

Dintre cercetătorii străini menționați mai frecvent și care au adus contribuții remarcabile pe tărâmul folcloric basc, îi menționăm pe ilustrul **Humboldt**, pe bascofonii Barandiaran, René **Thomasset**, Pierre **Bidart**, Alain **Gardinier**, Denis **Laborde**, Xabier **Itzaina**, Joseba **Etxarri**. Am valorificat cercetările catalanilor Pep **Coll**, Jacint **Verdaguer**, Xavier **Cortadellas**, Josep **Romeu**, Joan **Amades**, Joan **Catala**, Vidal **Vidal**, ale portughezilor Teofilo **Braga**, Francisco Adolfo **Coelho**, Ana de Castro **Osorio**, ale italienilor Italo **Calvino**, C. **Milanini**, G. R. **Cardona**.

De un real folos ne-au fost enciclopediile franceze „*Histoire naturelle illustrée*” (vol. I-VI, „*L’homme, races et coutumes*”, par le docteur R. **Verneau**, professeur à l’Institut de Paléontologie humaine, prof. honoraire au Muséum d’Histoire naturelle, conservateur honoraire du Musée d’Ethnographie, Librairie Larousse, Paris, 1931), „*Encyclopédie Française*”, de Lucien Febvre, Pierre Tissier, Anatole **de Monzie**, Marcel **Abraham** (Le Tome VII par Paul Rivet et Paul Lester, „*L’espèce humaine*”, Editura „*Comité de l’Encyclopédie Française*”, Paris, 1936), Jean **Richepin**, „*Nouvelle Mythologie Illustrée*” (Tome I, II, Académie française, Librairie de France, Paris, 1920) și enciclopediile americane ale Mariei **Leach**, Fried, **Jerome**, „*Standard Dictionary of Folklore mythological and legend*” (1949, 1950, 1972, Funk & Wagnalis, USA) și Richard **Cavendish**, „*Mythology, an illustrated encyclopedia*” (consultant editor Trevor O. Ling professor of Comparative Religion, Univ. of Manchester, Rizzoli International Publications, inc., USA, 1980).

Ne-au confirmat și validat supozițiile de natură folclorică studiile Mariei **Gimbutas**, de origine lituaniană, profesor la Universitatea Californiei din Los Angeles, arheolog, antropolog și preistoric, care aduce dovezi arheologice concrete în sprijinul ideii existenței unei Vechi Civilizații Europene („*Spirituality of Old Europe*”, „*Old Europe c. 7000-3500 B. C.*” „*Civilizație și cultură*”). Astfel, elemente similare, la mai multe popoare europene, de credință, mitologie, rit, legendă, sunt reminiscențe ale vechii culturi pre-indoeuropene, dar și după venirea indo-europenilor. În Vechea

Europă se remarcă o zeitate feminină: Zeița-Pământ, Zeița-Mamă, Zeița-Gravidă, frecvența reprezentărilor feminine trădând forma de organizare de atunci - matriarhatul. Reprezentările mitologice feminine de statuete vechi de 7000 de ani, descoperite de autoare pe ceramica de la Cucuteni, Gumelnița, Cernavodă etc. vor fi reanalizate în studiul de față, așa cum s-au perpetuat ele în imaginarul popular și au devenit imagini, simboluri, motive în doine, legende, balade și basme. Doamna Albă (Lamina, Zâna), Femeia-Pasăre, Femeia-Șarpe, Mama cu pruncul, corespund divinităților de odinioară. Civilizația ulterioară a „kurganelor” lasă urme adânci în legendele despre eroi, de exemplu relația om-cal, calul fiind înmormântat cu stăpânul în dolmen, tumul, cum aflăm din „*Cavalerii Mesei Rotunde*” și eroizarea mortului despre care se crede că va duce o viață de războinic și se va întoarce, convingere pe care o regăsim în moartea lui Arthur, dar și la alți eroi celtici și germani. În mormântarea văduvei și uneori a copiilor apare simbolizată în balade precum „*Monastirea Argeșului*” și legenda letonă „*Mara*”.

Pentru o fundamentare a demersului nostru, am încercat să aflăm paradigmele comunității științifice care ne preocupă: instrumentele specifice, conceptele operaționale, modurile de observație, teorii ale disciplinei numită Etnologie și folclor. Dacă anumite paradigme sunt comune, regulile nu sunt comune întotdeauna. Thomas S. Kuhn afirmă: „*Oamenii de știință lucrează după modele dobândite prin educație și prin asimilarea ulterioară a literaturii de specialitate, adesea neștiind și neavând nevoie să știe, ce caracteristici au conferit acestor modele statutul de paradigme ale comunității.*” („*Structura revoluțiilor științifice*”, Buc., Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, în orig. „*The Structure of Scientific Revolutions*”, Second Edition, England, The University of Chicago Press, 1970, pg. 90).

Prin urmare, oamenii de știință nu au întotdeauna nevoie de reguli, nu chestionează unele probleme pentru că ei cunosc deja răspunsul sau întrebarea și răspunsul nu-s relevante pentru cercetarea respectivă. Paradigmele pot fi anterioare, mai constrângătoare și mai complete decât orice mulțime de reguli de cercetare. În concluzie, paradigmele pot determina știința normală fără intervenția unor reguli prelabile. Astfel, etnologii și folcloriștii au efectuat inițial cercetări pe teren ghidați de un anume instinct, mai apoi au fost enunțate regulile, care au configurat tradiții particulare. Trebuie să recunosc, și eu am pornit această cercetare dintr-un anume instinct, atracție și curiozitate, aceea de a demonstra originea comună a unor fapte de folclor basce, pe care le-am constatat atât de similare celor românești (Iele-Laminak). Nu știam cum și dacă voi reuși să aflu, dar trebuia să încerc și cred că am reușit.

Oamenii de știință nu învață concepte, legi, teorii, acestea sunt anterioare, o nouă teorie este întotdeauna prezentă cu aplicațiile ei într-un domeniu concret de fenomene naturale. Cercetătorul, folcloristul în cazul nostru, învață direct „văzând și făcând”, el prinde regulile jocului prin observare și participare. **Paradigmele** ghidează cercetarea prin modelare directă și reguli abstrase. Când paradigmele, modelele sunt nesigure, regulile trebuie să devină importante. Paradigma e precedată de controverse asupra metodelor, problemelor, criteriilor de clasificare a culturii populare. Astfel, dacă aruncăm o privire asupra curentelor etnologiei franceze, observăm că domeniul se conturează prin prefaceri succesive. Obiectul este același, cultura populară, dar mai multe științe intervin în descrierea ei: în secolele XIV-XVIII, reflecții despre „popoarele sălbatice” ne dau misionarii și scriitorii precum Montaigne, A. Thévet; J. Thévenet. Abia în 1925 se constituie Institutul Etnologic din Paris, reunind cele 5 mari curente: Școala de sociologie (Lévy-Bruhl, M. Mauss) - consacrată popoarelor fără scriere, cu o gândire primitivă; Antropologia fizică (A. Quatrefages de Breau, R. Verneau) – care studiază rasele umane; Grupul de antropologi de la Lille (C. Monteil, R. Robert) – care se ocupă cu studii axate pe colonii. Folcloriștii Herder, Grimm, A. Thierry, H. Taine - fondează Societatea de etnografie în 1859, preocuparea majoră fiind căutarea **originii etniilor**, iar Orientalismul se axează în special pe arheologie și paleografie. Tatonări și căutări de precizare a domeniului de cercetare se continuă cu Centrul de formare pentru cercetări etnologice (CEFRE, 1947, Leroi-Gourhan). Urmează Structuralismul lui Claude Lévy-Strauss, etno-istoriile africane ale lui J. Lombard din anii '50, crearea unor departamente de etnologie la Lyon, Bordeaux, Montpellier, Strasbourg, apoi mutarea accentului în anii '66 de pe colonii pe etnologia rurală (G.H. Rivière, H. Raulin, J. Cuisenier), mai apoi Antropologia urbană contestatară și Școala marxistă (anii '68-'70, J. Copans, P. P. Rey), iar de aici încolo urmează perioada contemporană, cu numeroase domenii specializate: studiul sistemelor de gândire, de înrudire, viața materială, tehnologia, antropologia medicală, antropologia periferiilor, etnologia regională, cea a migrațiilor, în concluzie, „o fragmentare a cunoașterii etnologice”, așa cum afirmă autorii Marie Odile Géraud, Olivier Leservoisier, Richard Pottier în cartea „*Noțiunile cheie ale etnologiei*” (cap. XV).

Schimbările de paradigmă au afectat doar grupuri și subgrupuri de cercetători, care au simțit că trebuie să se specializeze, că nu există coerență totală între părțile studiate. În concluzie, substituind paradigmele regulilor, vom observa diversitatea domeniilor și a specialităților științifice ce derivă din antropologie și etnologie.

Unde mă aflu eu cu acest studiu de folclor comparat?

Este paradigma cercetătorilor Mozes Gaster și Adrian Fochi, care sesizau în studiile lor similitudini tematice în folclorul literar românesc și cel al vecinilor slavi, dar și cel al maghiarilor și al sașilor. Personal am dorit să extind aria cercetărilor, de la populațiile mediteraneene până la cele scăldate de ocean, la basci, la portughezi, la lituanieni, la islandezi etc.

Vor fi descoperiri și schimbări de paradigmă? Ar trebui semnalată o anomalie care să producă schimbarea. Aceasta s-a ivit pe neașteptate. Dacă cercetarea anterioară, puternic influențată de comunism, ne plasa cu afiliații și similitudini doar în vecinătate slavă, eventual cu împrumuturi unidirecționate spre minoritățile conlocuitoare, doresc să propun o nouă abordare, din perspectiva moștenirilor pre-indoeuropene și aici mă voi sprijini pe studiile cercetătoarei americane Marija Gimbutas, arheolog și istoric de renume, care vine cu un punct de vedere original: poziția centrală pe care teritoriul țării noastre o ocupă în cadrul proceselor istorice ale neoliticului, vechimea îndepărtată a culturii românești, pătrunderea indoeuropenilor în Europa și cultura lor similară Vechii Europe („*Old European Civilization*” - „*Vechea civilizație europeană*”, „*Goddesses and Gods of Old Europe*” – „*Zeițe și zei ai Vechii Europe*”). Datările cu radio-carbon de pe teritoriul românesc au dovedit că România ar fi o străveche civilizație europeană, ce precede cu câteva milenii civilizația sumeriană, care se credea cea mai timpurie de pe glob. Teritoriul românesc este „**vatra Vechii Civilizații Europene**” („the heartland of the Old European Civilization” M. G.) și stau dovadă mărturiile genetice ale ceramicii liniare, ale zeițărilor feminine (Zeița-Pământ, Zeița-Gravidă, Zeița-Pasăre, Doamna Albă etc.), ale mormintelor din culturile Cucuteni-Tripolie, Gumelnița, Boian, Cernavodă I și II, Foltești-Erbiceni.

Regăsirea unor elemente comune, chiar terminologico-lingvistice, la români și la basci (cea mai veche etnie, ce și-a păstrat limba și tradițiile nealterate de invadatori), la evrei și la alte popoare vechi, va deschide o nouă viziune asupra moștenirilor umanității și a modului de cercetare comparativă. Observația lui Thomas S. Kuhn mi se pare foarte nimerită în acest moment: „*Cercetarea din timpul crizei seamănă foarte mult cu cercetarea din perioada pre-paradigmatică, cu excepția că în primul caz, focarul divergențelor este mai restrâns și mai precis definit*” (op. cit. p. 84). În stadiul actual al cercetărilor mele, nu mă pot pronunța dacă am realizat o tranziție de la o paradigmă aflată în criză la o nouă paradigmă, care va genera o nouă tradiție de știință normală sau va fi un proces cumulativ

realizat prin extinderea vechii paradigme. Cred totuși că a doua variantă este mai plauzibilă, extinderea cercetării comparative la mai multe popoare este o reconstrucție a domeniului pe noi baze metodologice.

Traducerea de tip lingvistic, ce s-a practicat până în prezent, va fi înlocuită de **o traducere culturală** a faptului relatat, metodele și aplicațiile trebuie revizuite. Regăsirea unor legende cu subiect identic, cum ar fi Ielele/Laminaks, la noi și la basci sau a unor elemente de ritual cu valențe terapeutice, cum ar fi Călușarul la noi și Morris dance la englezi (moșteniri celtice), pot trezi revolte din partea cercetătorilor tradiționaliști, care s-au obișnuit să spună că, o anumită baladă este numai „a noastră” sau numai „a lor”. Cel mai dificil va fi cu texte celebre precum „*Miorița*” și „*Meșterul Manole*”, care sub alte titulaturi se regăsesc la basci, spanioli, portughezi, lituanieni, letoni etc. Se pare că voi „apuca bățul de celălalt capăt” după cum parafrazează Kuhn pe Herbert Butterfield („*The Origins of Modern Science, 1300-1800*”, London, 1949, p.1-7), adică voi opera cu aceleași date, dar situate sistem diferit de relații.

Studiul nostru de folclor, propune articularea paradigmei existente deja, dar are nevoie și de inventarea unor demersuri noi, care să poată studia integrat și generalizat tiparele arhetipale comune, care au fost abordate individual și izolat, „naționalist”, așa putea spune, până în momentul de față. Acest demers **nu va știrbi cu nimic identitatea și originalitatea fiecărei etnii** studiate, va reliefa eventual **valoarea și vechimea** faptelor similare descrise.

Se știe că paradigmele sunt modele de practică științifică, soluții concrete ale unor probleme exemplare pentru o anumită disciplină, nu teorii științifice, ci aplicații ale teoriilor, studiul unor probleme și soluții concrete la întrebările:

- Care sunt entitățile fundamentale care constituie obiectul investigației?
- Cum reacționează aceste entități între ele și cu simțurile noastre?
- Ce întrebări pot pune entităților cercetate și ce tehnici pot fi folosite în căutarea răspunsurilor?

Paradigma a fost deja deschisă de Mozes Gaster, care și-a aruncat privirea dincolo de „slaviști”, către celelalte popoare europene și nu numai. Mi se va reproșa poate că Mozes Gaster nu este prea actual și că nu am pornit de la studiile unor cercetători mai apropiați de zilele noastre. Adevărul este că am pornit de la aceștia din urmă, dar i-am găsit prea tributari comunismului, iar cei de după Revoluție au preluat modelele anterioare, apropiate lor, ignorând faptul că Gaster avea idei originale, de necontestat astăzi, afirmație valabilă și pentru Adolf Schullerus, care a cam fost dat uitării. Prin urmare, cercetarea de față va contribui la consolidarea paradigmei dominante, nu vor

fi noutăți de ordin faptic sau conceptual, ci **noi constante cantitative**, probleme de tip special, tip „puzzle”, recompunerea, punerea în oglindă, în paralel, a faptelor de folclor, analizarea și compararea lor, mai precis modalitatea de receptare a unor imagini culturale.

Recompunerea va necesita inventivitate, spirit de observație, spirit creator, chiar dacă lipsește noutatea în spațiul unei etnii. Vom suplini monotonia cu noutatea folclorului basc, necunoscut încă, în mare parte, literatura bască (euskariană) fiind exclusiv orală, până de curând, iar limba necunoscută, neînșurubată și greu accesibilă. Noutatea va consta în ineditul alăturărilor faptice, deloc întâmplătoare. Reordonarea, anticipatul se va obține într-un mod nou, un puzzle complex de natură instrumentală și teoretică.

Lucrarea „*Identitate și alteritate culturală europeană - Studii de folclor comparat*”, nu va înlocui paradigma dominantă, ci o va consolida printr-o cercetare normală, ce are ca obiectiv înlăturarea anomaliilor, dezvăluirea necunoscutelor, nu testarea, ci rezolvarea problemelor ridicate de ideea identității și alterității popoarelor europene.

În concluzie, vom avea o cercetare normală, de **consolidare**, bazată pe paradigmă, o activitate **cumulativă** de rezolvare a problemelor-puzzle puse de existența unor tipare, structuri, teme similare din folclorul popoarelor, care lasă neatins fundamentalele disciplinei, teoriile sale, faptele esențiale, valorile științifice, chiar și metodele și tehnicile fundamentale de cercetare.

Varietatea, bogăția și valoarea literaturii române orale va fi evidențiată prin compararea acestora cu texte similare europene aflate la mii de kilometri distanță, dar care au avut același context generator. Aici suntem ajutați de antropologia culturală, care înlesnește înțelegerea unor proiecții comune ale imaginarului în imagini artistice.

Cuvinte cheie: arhetip de gândire, comunicare cu valoare „utilitară”, performare, fantasmă, „pattern-uri” (matrici) mentale, relativism cultural, alteritate, mitogem (motor al acțiunilor), cântec bătrânesc, vâlvă, werewolf, totem, rit, mit, sacru, profan, memorie colectivă, etnopsihologie, canto-fabulă, prozopopee, clișee itinerante, enumerație progresivă, taxâm, gurist, menestrel, romancero, txirula, ciong, rotta, gaita, violă, jugulari, barzi, scalzi, guslari, minnesengeri, bertsolari, *lais-laid*, starina, bâlină.

Se cer câteva precizări privitoare la metodologia de lucru. Metoda de cercetare, abordată în studiul nostru, nu a fost una limitativă și univocă, de tip structuralist (care judecă textul detașat de condiționările textuale și interculturale), metodă interesată doar de anumite structuri. Abordarea a fost

făcută din unghiul complexității și al multifuncționalității folclorului. Produsul folcloric trebuie văzut în acțiune, ca un organism viu, ca proces, ca mod specific de comunicare situațională și inter-relaționare cu folclorul propriu, dar și cu folclorul altor popoare. Am încercat să vedem în ce măsură așteptările grupului receptor al unei etnii corespund, sunt similare, așteptărilor grupului receptor din altă etnie, la mii de kilometri depărtare uneori; unicitate și varietate în același timp, dar așteptări supuse totuși unui arhetip de gândire și rostire, de elaborare și performare a produsului artistic. Această direcție de cercetare aparține în mare parte lui Dell Hymes, care în 1962 publica studiul „*Ethnography of Speaking*”.

Din această perspectivă, folclorul este perceput ca act de comunicare, și nu ne vom raporta doar la comunicarea de tip artistic, estetic, ci și la cea comună, de zi cu zi, o comunicare cu valoare „**utilitară**”, așa cum o definește Arnold Van Gennep cu mult timp înaintea lui Hymes, în 1910, odată cu publicarea studiului „*Formarea legendelor*”. S-a dorit o abordare contextuală, interdisciplinară ce a tins mereu spre suportul antropologiei. Așadar, ne-am plasat mai mult în aria funcționalismului, care vizează cadrul, contextul cultural, în care apare și se manifestă un produs folcloric. Textul și contextul actualizat sunt deci o *unitate* (cf. Malinowski), dar ne-am pus noi întrebarea, oare acea unitate se repetă la popoare diferite? Am putut oare demonstra acest lucru?

Se pare că unele aspecte sociale similare generează structuri populare și performanțe similare. Teama de necunoscut a generat aceeași **fantasmă**: Ielele, la români, Lamina, la basci, Dama Blanca, la italieni, spanioli și portughezi, deci nu se exclude nici posibilitatea unei moșteniri pre-indo-europene (cf. Marija Gimbutas) sau romane, a unei contaminări sau a unui împrumut, deși distanța enormă, de mii de kilometri uneori între popoarele vizate de noi, ar exclude această ultimă posibilitate. Competența comunicativă a performerului, aflat în posesia codului cultural al comunității, la scară largă a umanității, aflată în relații ancestrale de paternitate, creează un soi de dialog, atâta timp cât receptorul recunoaște și acceptă acest cod cultural.

De o mare însemnătate în comunicarea de tip folcloric sunt, de cele mai multe ori, elementele nonverbale și paraverbale: intonația, accentul, proximitatea, kinestezia, sunetele melodice sau doar de expresie (oftatul, sughițatul, scrâșnitul, văitatul, plânsul, râsul etc.), elementele de sincretism în totalitatea lor, multitudinea relațiilor inter-acționale. Un text folcloric rupt de context, cum ar fi de pildă un bocet, cu toată complexitatea lui situațional-emoțională, riscă să nu mai comunice decât jumătate din semnificațiile dorite de performer, atunci când acesta este lecturat dintr-o

culegere. Folclorul trebuie văzut în plin proces de producere, lucru dificil în cazul unor texte aflate la mare distanță de noi, în timp și în spațiu. Dar măcar vom încerca să reconstituim mental performerii, configurația asistenței, structura evenimentelor ce au generat crearea produsului literar popular, căci competența unui performer, care a trăit acum câteva sute de ani, se poate doar intui, în zilele noastre. Nici nu poate fi vorba aici de radiografia psihologică și sociologică a interpretului sau de interacțiunile și de funcțiile socio-culturale, cum ar fi sugerat Elisabeth C. Fine, la care face referire I. Șeuleanu în studiul menționat anterior, distanța față de interpret, în timp, este prea mare.

Studiul de față și-a propus să pună la dispoziția celor interesați de folclorul literar idei, reperi și bibliografie, menite să susțină afirmația că putem identifica subiecte și teme comune în spațiul cultural european. Dacă cercetarea folclorică anterioară anilor '90 s-a axat mai mult pe găsirea unor similitudini și diferențe culturale, analizând tezaurul românesc, în paralel cu folclorul slavilor din nordul, estul și sudul țării noastre, cu referiri sporadice și destul de limitate la folclorul maghiarilor și al sașilor, lucrarea noastră a dorit extinderea cercetării comparative către vestul și sudul Europei, la câteva popoare mediteraneene: francezi, italieni, spanioli și la popoare cu ieșire la ocean: basci și portughezi. În timpul cercetărilor am considerat necesar să ne referim și la legendele și poemele celtice, germane, scandinave, letone, lituaniene etc. „Călătoria” a fost cu folos, căci temele, motivele, speciile comune găsite (doina) ne-au demonstrat că ținem cu toții de o cultură comună, Cultura Vechii Europe, cu centrul teritorial în Arcul Carpatic (cf. M. Gimbutas).

Studiul a oferit, în paralel, texte construite pe aceleași scheme arhetipale, izvorâte din relațiile de familie: mamă-fiiică, frate-soră, noră-soacră, soț-soție. Aici am insistat asupra motivului „*Lenore*”, *logodnicul-strigoi* din folclorul german, cu varianta sa românească *fratele-strigoi* din „*Voica sau călătoria fratelui strigoi*”. Am observat cum un anumit cadru spațial și temporal influențează similar imaginația referitor la acest subiect.

Am căutat apoi acest subiect și pe teritoriul cultural-folcloric basc. Deocamdată nu am găsit decât schema răpirii fetei în povestirea „*Xaindia*”, dar aici răpitorul nu este nici fratele, nici logodnicul, ci dracul în persoană, atras de gândul/blestemul unui lucrător de la o fermă din Inhurria de Beyrie din Basse-Navarre, în timpul unei clăci la desfăcutul porumbului. O asemănare mai potrivită cu textul basc ni s-a părut a fi tema fetei răpite din „*Kira Chiralina*”, fata răpită de turci, care se sinucide în Dunăre pentru a nu fi batjocorită.

„*Le chateau de Laustania*” în bască „*Laustaneko Jauregia*” ne-a dus spre tema construirii miraculoase a unui castel, noaptea, de către niște ființe fantastice ale apelor – Laminak, asemănătoare Știmelor apelor de pe la noi sau Ielelor.

Aici zidurile nu se dărâmă noaptea, ca în „*Meșterul Manole*”, ci se ridică de către aceste Laminak.

În „*Le battage du blé*” i-am recunoscut pe Dumnezeu și pe Sfântu Petru pe pământ, din subiectele românești, diferența constând în prezența lui Iisus în locul lui Dumnezeu, așa cum apare la toate popoarele neolatine, fapt ce dovedește vechimea basmului românesc și faptul că noi românii l-am preluat de la evrei, care așteaptă și acum venirea lui Mesia.

În „*Les mariages*” am regăsit tema căsătoriilor nepotrivite : bogat-sărac, mare-mic, frumos-urât, temă prezentă și la noi în balada „*Mamă m-a furat țiganu*” sau „*Rău m-am măritat*”.

„*Trentekutchilo*” este un „*Ivan Turbincă*” iberic ce păstrează aproape în totalitate subiectul cunoscut de noi, cu isprăvile soldatului care primește în dar un sac de la Iisus (călător pe pământ), în care putea să prindă tot doar rostind cuvântul magic *Trentekutchilo*, de la pâini, până la draci și în final chiar pe Sf. Petru, care nu-l lăsa să intre în rai.

Similitudinile cu basmele basce par a nu se mai termina, astfel „*Hamalau*” este un mâncău vrednic de Haplea, care face isprăvi mai năstrușnice decât Dănilă Prepeleac, luptându-se și cu dracul și îmbogățindu-se pe seama prostiei unora. „*Les deux freres : sage et fou*” și „*Artto*” prezintă personaje precum Păcală, „*Guillen Pec*” este o variantă a „*Mioriței*”, cu un scenariu ce are la bază invidia fraților pe norocul fratelui oier și decizia lor de a-l ucide, iar „*L épouse a la recherche de son mari*” tratează tema fetei date în căsătorie fără voie. Dacă în folclorul nostru, peșitorul este un turc, un străin de departe, un om bogat bătrân, la basci acesta este un dragon, care, noaptea devine un tânăr frumos – metamorfoză ce ne duce cu gândul la „*Povestea porcului*”, unde încălcarea jurământului de a păstra secretul metamorfozării, atrage plecarea soțului și căutarea disperată a soției, timp de 7 ani.

M-am referit la legendele eroice din Ciclul Antiotoman, Ciclul Carolingian, Ciclul Arturian, construite pe teme precum: alungarea maurilor, turcilor, trădarea eroului, fata-soldat, viteazul rănit, eroul care se îndrăgostește de fiica dușmanului etc.

Am reușit să ne referim și la legende fantastice, în care omul se confruntă cu forțe supranaturale, cum ar fi „*Legenda lui Marcoș Pașa*”, care se încumetă să lupte chiar cu Crivățul, personaj mitologic, la legendele despre Vâlvele din Apuseni sau legendele catalane, în care eroul înfruntă șarpele, dragonul: „*Sant Mer, heroi del drac de Banyoles*” (Catalunia), „*El rei Pere i el drac del Canigo*” (Catalunia) sau misterioasa Doamnă Albă „*La Dama Blanca d Aubinya*” (Andorra), „*La dona d' aigua de Gualba*” (Catalunia), reprezentare ce corespunde Ielelor basce, numite Lamina – „*La Lamina aveuglée*” ș.a.

Din păcate, nu am mai reușit să insistăm asupra motivului fetei răpite de turci, de corsari etc., al fetei vândute de părinți, al nevestei vândute sau înșelate, deși am constatat că ele există și la alte popoare, uneori subiectul fiind aproape identic. Dar am analizat numeroase alte texte, care povestesc despre salvarea soției sau a soțului, fie din temniță, fie de la înec, ca „probă a iubirii”.

Am arătat în ce măsură balade precum „*Miorița*” și „*Meșterul Manole*” se regăsesc în folclorul altor etnii. Cea dintâi a fost căutată și găsită în spații ce au ca ocupație principală oieritul, ne vine în minte acum textul basc „*Guillen Pec*”, în care frații invidioși vor să-l omoare pe fratele mai norocos și să-i ia turma de oi. Variante la motivul jertfei creației am exemplificat cu texte spaniole (construirea unor castele), sau poduri în Franța „*Le pont du diable*”, dar și cu textul maghiar „*Komyves Kelemen*”.

Scopul principal a fost tot timpul sublinierea identității culturii populare românești, în context european, dar pe parcursul cercetărilor am descoperit că suntem moștenitorii unei culturi populare foarte vechi, pre-indoeuropeană și de mare folos în formularea argumentelor ne-a fost cartea Marijei Gimbutas „*Civilizație și cultură*”. Am concluzionat că este vorba despre **identitate în diversitate**, adică **toate popoarele Europei aparțin genetic aceleiași culturi străvechi**, iar condițiile sociale, istorice și geografice au particularizat aspectul fiecăreia în parte.

Încă din facultate am fost preocupată de studierea folclorului literar, dar studierea acestuia mă ducea inevitabil spre descoperirea și necesitatea precizării unor aspecte de natură etnografică, etnologică, de istoria religiilor, antropologică. Am constatat că îmi lipseau anumite cărți de folclor comparat, acestea nu prea erau de găsit nici în bibliotecile mari.

Astfel, **motivele** care au determinat activitatea mea de cercetare au fost inițial **personale**, dorința de a afla mai mult despre un domeniu care îmi plăcea și îmi trezea interesul - folclorul. Dar simpla pasiune nu se putea limita doar la o activitate diletantă, **aportul științific** era foarte important pentru satisfacerea nevoii mele de cunoaștere. Cercetând anumite aspecte, cum ar fi de pildă „*Legenda fratelui strigoi*” („*Voica*”) am descoperit că ea există și la alte popoare sub varianta „*Legenda logodnicului strigoi*” („*Lenore*” la popoarele germanice), fapt ce m-a determinat să o caut și la alții. Dar am constatat o lipsă de documentare pe anumite arii etno-geografice în ceea ce privește interesul cercetătorilor români de până acum. Dacă există anumite studii de folclor comparat între folclorul nostru și al slavilor învecinați românilor sau se fac comparații doar cu texte și teme similare maghiare și săsești, puține sau inexistente sunt studiile comparative ce pun față în față folclorul nostru și al bascilor, portughezilor, spaniolilor, italienilor, celților, evreilor etc., **motive științifice** suficiente să mă determine în alegerea acestei teme, menită să

elucideze anumite aspecte necercetate încă la noi. Sper că am reușit și am trezit interesul și altor cercetători de a continua drumul pe care am purces noi acum, deși Mozes Gaster a făcut-o de mult timp, dar a fost lăsat mai în umbră în perioada comunistă.

Acestor motive li s-au adăugat și cele **conjuncturale**. Astfel, în cadrul unor proiecte europene tip Socrates, am luat contact direct cu realitățile culturale din Franța, Spania, Anglia; am vizitat apoi din proprie inițiativă și curiozitate Portugalia și Pays-Basque. Tot timpul am analizat similitudini și diferențe de tradiție orală, cum ar fi Dansul Călușarului la basci și la englezi, aproape identic celui românesc, neștiind eu pe atunci, că originile lor sunt celtice sau pre-indo-europene; elemente de ritual specifice nașterii, nunții, morții etc. Cu aviditate mi-am cumpărat dicționare și metode de studiu al limbilor: bască, portugheză, catalană; doar trebuia să citesc legende, basmele, poemele netraduse în română, sau netraduse deloc în cazul textelor basce. Am tras concluzia că există numeroase aspecte ce pot fi relevate, cercetate, clasificate.

Dar cum orice cultură are un „*cod implicit*”, demersul cercetătorului antropolog sau etnolog, „din afară” necesită o decodare a limbii și a culturii străine, ce se dorește cu cele mai mici pierderi posibile ale acestei „*traduceri*”. Respectarea fidelă a culturii respective, **alteritatea** ei, „**l'exotisation**”, presupune să te faci înțeles și de cei ai cărei culturi aparții, adică „**la naturalisation**”, cum afirma etnologul belgian Marianne Mesnil în Conferința din 11 mai 2009, conferință ținută la Facultatea de Litere a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca cu tema „*Traducere și antropologie*”.

Pentru a înțelege o cultură străină este necesar să poți să o **traduci** în limba ta, să găsești realitatea corespunzătoare similară din cultura ta și dacă aceasta nu există, traducerea trebuie să producă o **reprezentare** cât mai fidelă a faptului relatat. De pildă, este greu să traduci în franceză cuvântul românesc „pomană”, deoarece doar la români sunt implicați trei actanți: cel ce oferă pomană, cel care o primește și mortul, pentru sufletul căruia se dă de pomană. „Aumone” sau „offrande” la francezi este ceva diferit, nu sunt trei actanți, ci doar doi, nu se dă ceva pentru mort, ci dau ceva din milă cuiva sau dau zeilor o ofrandă. În sens invers, ființele misterioase din Pays-Basque, Laminaks, nu se pot traduce, explica într-un cuvânt, ele pot fi similare Ielelor de la noi, dar descrierea lor diferă totuși, relația lor cu omul la fel, pot fi foarte amiabile, ajutătoare omului (construiesc poduri, oferă comori) ceea ce la Ielele noastre nu se cunoaște sau pot fi răzbunătoare, distructive, în alte situații și aici seamănă cu Ielele. Pot exista mituri comune, când te afli în aceeași arie culturală (de pildă la popoarele neolatine), dar scenariul este de cele mai multe ori diferit, datorat realităților istorice din fiecare țară, aspectelor sociale și chiar geografice diferite, dar și moștenirilor culturale din limba de substrat.

Cred că am reușit să convingem că doina românească este foarte veche, venind din preistorie, dovada fiind existența ei la basci, cel mai vechi popor, singurul supraviețuitor lingvistic și cultural al indo-europenilor.

Studiile viitoare vor insista asupra similitudinilor și diferențelor dintre aceste subiecte, venind în completare cu texte și fragmente de texte din folclorul diferitelor popoare, lărgind sfera cercetărilor și a interpretărilor privind identitatea și alteritatea culturală europeană.

Aducem mulțumiri tuturor celor care, au contribuit la formarea mea și la reușita lucrării de față (la „șlefuirea” mea de-a lungul anilor), făcând posibilă apariția acestui studiu de folclor comparat. Menționez cronologic și aduc mulțumiri, primului meu învățător, Vasile Isailă, care mi-a format deprinderea și plăcerea de a citi basmele popoarelor, profesoarei de limba și literatura română din gimnaziu, doamna Aurelia Hermenean, apoi profesorului din liceu Cornel Idomir, profesorilor Facultății de Litere din Cluj-Napoca, prof. dr. Vistian Goia, prof. dr. Vasile Fanache și nu în ultimul rând, prof. dr. Ioan Șeulean, care mi-a susținut cu răbdare și observații pertinente ideea inspirată, dar atât de îndrăzneță („nebunească” aș putea spune), de a aborda o temă atât de vastă.

De un mare ajutor ne-au fost cei care au tradus texte din norvegiană, irlandeză, catalană : prof. univ. dr. Sanda Tomescu, prof. dir. Silvia Nicoleta Bumbac, Denisa și Mariana Avram, Camelia și G. Alexa.

Mulțumesc de asemenea colegilor care mi-au furnizat cărți, reviste, site-uri extrem de utile, călăuzindu-mi periplul cultural: prof.dir. Ir Maria da Gloria Cordeiro (Portugalia), prof. Mireille Mathys (Franța/Pays-Basque), prof. Anne-Marie Ryan Urbistondoi (U.K./Pays-Basque), prof. Ginette Aguilar Kons (Luxembourg), prof. univ. dr. Miorița Got (București).

Bibliografie generală

„*Contos Tradicionais do Povo Português*”, com notas comparativas e um estudo sobre novelística geral., 2 vol., Porto, 1883

„*Gudruna*”, Editura pentru literatură universală, București, 1966

„*Le clocher*”, în „*Gure Almanaka*”, 1954

„*Pello*”, în „*Gure Almanaka*”, 1935

„*Soi-même et les autres*”, în „*Gure Almanaka*”, 1969

Abelanet, J., i altres, „*Historia de Pierres*” (Historia de Pedres), Ed. Parc Naturel Regional de Cerdagne, Capcir, Haut Confluent i ADECO, Perpinya, 1998

Alberch, Ramon, „*El miracle de les mosques i altres llegendes*”, Llibres dels Quatre Cantons, Girona, 2001

Amades, Joan, „*Costumari Catala*”, vol. I, Salvat Editors/Edicions 62, Barcelona, 1982

Amades, Joan, „*Els monarques catalans a la tradicio*” (edicio facsimil), Ed. El Mèdol, Tarragona, 2002

Amades, Joan, „*Folklore de Catalunya. Rondallistica*”, Barcelona, 1950

Amades, Joan, „*Guia llegendaria de Barcelona. La Ribera*” (edicio facsimil), Ed. El Mèdol, Tarragona, 1990

Amades, Joan, „*Histories i llegendes de Barcelona*”, Edicions 62, Barcelona, 1984

Amades, Joan, „*Imatges de la Mare de Déu trobades a Catalunya*”, Editorial Selecta, Barcelona, 1989

Amades, Joan, „*Les millors llendes populars*”, vol. I-II, Editorial Selecta, Barcelona, 1981

Amzulescu, Al., I. „*Balade populare românești*”, București, 1964, Editura pentru literatură, I, p. 105-279

Barbier, Jean, „*Axular*”, RGH Bayonne, 1925

Barbier, Jean, „*Contes et légendes du Pays Basque*”, Imp. Delagrave, 1931

- Barbier, Jean, „*La conscience et...le chaudron*”, Revue Gure Herria, RGH Bayonne, 1925
- Barbier, Jean, „*Le roi, la marmite et le siflet*”, RGH Bayonne, 1923
- Barbier, Jean, „*Les laminak à Saint Pée*”, Revue Gure Herria, RGH Bayonne, 1975
- Barbier, Jean, „*Pierre le cordonnier*”, RGH Bayonne, 1924
- Barbier, Jean, „*Supaztar Xokoan*”, Bayonne, 1924
- Barral, M. et Camproux, „*Contes et légendes des Languedoc*”, Ed. Fernand Nathan, Paris, 1962
- Beckwith, M., „*Italo Calvino and the Nature of Italian Folktales*”, „*Italica*”, summer, 1987
- Bel, Agusti i Beltran, „*Alcanar*”, Cossetania Edicions, Valls, 2000
- Bellmunt, Joan, „*Fets, costum i llegendes (La Segarra, I)*”, Pagès Editors, Lleida, 1988
- Beniuc, Mihai, „*Cântecul oastei lui Igor*”, trad. din vechea rusă, cu introducere și comentarii de Mihai Beniuc „*Cartea rusă*”, E. S. P. L. A., 1959
- Bergueda, „*Llegendes*” (Dossier de la revista „*L'Erol*”, num.20), Estiu del 1988
- Bîrlea, Ov., „*Folclorul românesc*”, I-II, Editura Minerva, București, 1983
- Bohigues, Pere, „*Les germanes encantades de la cova del Bolet*”(Alt Penèdes), revista „*Penèdes*”, novembre del 1919
- Bori, Jaume i Roqué, „*Recull de Folklore del Montsant-Serra de Prades*”,
- Braga, Teofilo, „*Contos Tradicionais do Povo Portugues*”, I-II, Publicações Dom Quixote”, Lisboa, Portugal, 2002
- Brull, Joseph M., „*Tivissa: un poble antic de la Catalunya Nova*”, Biblioteca Maestre Cabré, Tivissa, 1984
- Camos, Narciso, „*Jardin de Maria plantado en el Principado de Catalunya*” (reedicio de l’obra publicada el 1657), Ed. Orbis, Barcelona, 1949
- Caracostea, D., „*Miorița în Moldova*”, în „*Convorbiri literare*”, XLIX (1915), p. 1214-1250, L (1916), p. 77-101, 181-196

Caracostea, D., „*Miorița în Muntenia și Oltenia*”, în „*Convorbiri literare*”, LII, (1920), p. 615-634, 715-723, LIII (1921), p. 144-149, LV (1923), p. 465-485, republicate în Caracostea, D., „*Poezia tradițională română*”, ediție critică de D. Șandru, prefață de Ovidiu Bîrlea, I, II, Editura pentru literatură, XXXVIII+418p., 646 p., București, 1969

Caracostea, D., „*Poezia tradițională română*”, ediție critică de D. Șandru, prefață de Ovidiu Bîrlea, I, II, Editura pentru literatură, XXXVIII+418p., 646 p., București, 1969

Caracostea, D., Ovidiu Bîrlea, „*Problemele tipologiei folclorice*”, Ed. Minerva, București, 1971

Caraman, P., „*Fantaisie et réalité dans les poèmes épiques populaires du sud-est européen*”, în « *Dacoromania* », 4 (1977-1978), p. 229-256

Caraman, Petru, „*Contribuție la cronologizarea și geneza baladei populare la români*”, în „*Anuarul Arhivei de folclor*”, I, (1923), p. 53-105, II, (1933), p. 21-88,

Caraman, Petru, „*Contribuții la cronologizarea și geneza baladei populare la români*”

Catala, Joan, „*Llegendes dels castells catalans*”, Rafau Dalmau Editor, Barcelona, 2 a edicio, 1994

Cerquand, M., „*La lamina aveuglée*”, Bulletin de la Société des Sciences, Lettres et Art de Pau, BSSLA, 1886-1887, tome 6

Cerquand, M., „*Le louis d'or sous la pierre*”, Bulletin de la Société des Sciences, Lettres et Art de Pau, tome 11, 1881-1882

Cerquand, M., „*Légendes et récits du Pays Basque*”, Bulletin de la Société des Sciences, Lettres et Art de Pau, 1878

Child, F., J., „*English and Scottish Popular Ballads*”, 5 vol., Boston, 1882-1898

Chițimia, I., C., „*Poezia populară narativă. Balada*”, în „*Studii și cercetări de istorie literară și folclor*”, VI, (1957), p. 595-651, republicat în I. C. Chițimia, „*Folclorul românesc în perspectivă comparată*”, Ed. Minerva, București, 1971, p. 77-139

Coelho, Francisco Adolfo, „*Contos Nacionais para Crianças*”, I vol. in 32, Porto, 1883

Coelho, Francisco Adolfo, „*Contos Populares Portugueses*”, Lisboa, 1879

Coll, Miquel i Alentorn i altres, „*Noucentè aniversari de la mort de Ramon Berenguer II*”, „*Cap d'Estopes*”, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1982

Coll, Miquel i Alentorn, „*Llegendari*”, Ed. Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1993

- Coll, P., „*El rei de la Val d’Aran*”, Ed. Empuries, Barcelona, 2003
- Coll, P., „*Muntanyes Maleides*”, („*L’exili a tocar de casa*” contada l’any 1991 per la Maria de Tomas, nascuda a Montiberri i resident al Pont de Suert), Ed. Empuries, Barcelona, 1993
- Coll, P., „*Quan Judes era fadri i sa mare festejava*” (contada pel meu pare i recollida en un mecanoscrit inèdit de Joaquim Masanés de Pessonada), Edicions del Mall, Barcelona, 1986
- Coll, P., „*Viatge al Pirineu fantastic*”, Columna, Barcelona, 1996
- Coll, Pep “*La nit que la muntanya va baixar al riu*”, Ed. La Galera, Barcelona, 2008
- Coll, Ramon i Josep M. Modolell, „*Llegendes, tradicions i fets de la Serralada de Marina*”, Oikos-tau, Vilassar de Mar, 1999
- Constans, Lluís G., „*Rondalles*” Monografies del Centre d’Estudis Comarcals de Banyoles, Girona, 1981
- Cortadellas, Xavier, “*El poble dels cent focs. Llegendes de les Gavarres*”, Ed. El Mèdol, Tarragona; 1996
- Creus, Theodor, „*Set contalles del temps vell*”, Estampa de J. A. Mila, Vilanova i la Geltru, 1893
- Curco, Jordi, „*Fets, costum i llegendes (Segria III, Lleida)*”, Virgili &Pages, Lleida, 1989
- Daros, Ph., „*Italo Calvino*”, Hachette, Paris, 1995
- De Ataíde Oliveira, F. Xavier, „*As Mouras Encantadas e os Encantamentos do Algarve*”, Tavira, 1898, 309 p.
- De Ataíde Oliveira, F. Xavier, „*Contos Tradicionais do Algarve*”, Tavira, 1900, vol. I, 480 p., in-8 grande, vol. II, Porto, 1905, in-8 grande, 527 p.
- De Azevedo, Alvaro Rodrigues, „*Romanceiro do Arquipélago da Madeira*”, in-8, Funchal, 1881
- De Riquer, Martí, „*Llegendes historiqués catalanes*”, Quaderns Crema, Barcelona, 2000
- Defrasne, J., „*Contes et légendes de Franche-Comté*”, Ed. Fernand Nathan, Paris, 1962
- Doncieux, G., și Tiersot, J., „*Le romancero populaire de la France*”, Paris, 1860

Edwards, George Wharton, „*The Book of Old English Ballades*”, Ed. Kessinger Publishing, 2001

Eliade, M., „*De Zalmoxis à Gengis-Khan*”, Etudes comparatives sur les religions et le folklore de la Dacie et de l'Europe Orientale”, Payot, Paris, 1970

Eliade, Mircea, „*Comentarii la legenda Meșterului Manole*”, Editura Publicom, București, 1943, 144 p.

Fiter, Ricard, „*Les llegendes d'Andorra. Sant Julia de Loria*”, Edicions Andorranes, 1966

Fochi, A., „*Coordonate sud-est europene ale baladei populare românești*”, Ed. Academiei R. S. România, București, 1975, 270 p.

Fochi, A., « *Estetica oralității* », Ed. Minerva, București, 1980, 415 p.

Frere, M., „*Old Deccan Days*” or bindoo fairy Legends, London, 1870, in 8. XXXVI-300 p.

Genepp, Arnold Van, „*Formarea legendelor*” (titl. orig. A. Van Genepp „*La formation des Legendes*”, Ernest Flammarion, Paris, 1910), trad. Lucia Berdan, Crina Ioana Berdan, Ed. Polirom, Iași, 1997

Gerould, G. H., „*The ballad of tradition*”, Oxford, UK, 1932

Gomis, Cels, „*La bruixa catalana*”, Editorial Alta Fulla, Barcelona, 1987

Gomis, Cels, „*La bruixa catalana*”, Editorial Alta Fulla, Barcelona, 1987

Grau, Jan, „*Fabulari Amades*”, Ed. El Mèdol, Tarragona, 1995

Grimal, P., „*Contes et légendes de Babylone et de Perse*”, Presses de l'imprimerie Berger-Levrault, Nancy, 1966

Guilera, Josep M., „*Una historia d'Andorra*”, Editorial Aedos, Barcelona, 1960

Hasdeu, B., P., „*Cuvente den bătrâni, II, Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI*”, cap. „*Balada „Cucul și turturica» la români, la moravi, la provențali, la reto-romani, la perși, la turcomani*”, București, 1879 (p. 501-608)

Harruguet, S., « *Oraisons funèbres* » « *Jugement* », « *Testement* », în „*Ihauteriak*”, Bayonne, 1936

Hill, Joan Raventos, „*A peu per l'Alt Penèdes*”, Cossetania Edicions, Valls, 2004

http://fr.wikipedia.org/wiki/Folklore_francais

<http://www.sacred-texts.com/neu/ptn/index.htm>

Iorga, N., „*Balada populară românească. Originea și ciclurile ei*”, în „*Cursurile de vară din Vălenii de Munte*”, anul al II-lea, (1909), 1910, Ed. Tip. Neamul Românesc, p. 127-161, republicat în „*Istoria literaturii românești*”, I, ed. a II-a, Ed., librăriei P. Suru, p.25-47, București, 1925

Kernbach, Victor, „*Viteazul în piele de tigru*” trad. după originalul georgian al lui Șota Rustaveli, din cartea reportaj a lui V. Kernbach „*Țara dintre zăpezi și portocali*”, 1958, Editura pentru literatură, Biblioteca pentru toți, 1963

Leach, Maria, Fried, Jerome, „*Standard Dictionary of Folklore mythological and legend*”, 1949, 1950, 1972, Funk & Wagnalis, USA

Les Mestres, Apel, „*Tradicions*”, Tipografia Espasa, Barcelona, 1895

Maniu, Adrian, „*Cântecul Nibelungilor*” repovestit, E. S. P. L. A., 1958

Mayi, Ariztia, „*Amatoren Uzta*”, Bayonne, 1934

Mme Ariztia, „*Arto*”, Amatoren Uzta, Revue Gure Herria, 1934

Olrik, A., „*A Book of Danish Ballads*”, Princenton, 1939

Osorio, Ana de Castro, „*Contos Tradicionais Portugueses*” (Para as crianças), Setubal, 1606. in-8 de 129 p. (2 a ed.) - Outro: Setubal, 1905, 144 p. - Outro: Setubal, 1905. in 8 de 143 p. Outro: Setubal, 1906, in 8., de 143 p. (Formama a Biblioteca infantil: 11a, 12a, 13a, 14a séries)

Papahagi, Tache, „*Paralele folclorice (greco-române)*”, București, 1944, Academia Română, *Studii și Cercetări*, LXVIII, 96 P., Ed. a II-a augmentată București, 1970, Ed. Minerva, 198 p.

Papahagi, Tache, „*Poezia lirică populară*”, Editura pentru literatură”, București, 1967

Pedroso, Consilieri, „*Portuguese Folk-Tales*”, translated from original ms. By Miss Henriqueta Monteiro, with and Intoduction by W. R. S. Ralston, I vol, London, 1882

Pellicer, Vicent, „*Contalles del Port*”, Cossetania Edicions, Valls, 2000

Peseschkian, Nossrat, „*Povești orientale ca instrumente de psihoterapie*”, Editura trei, 2005

Planes, Josep Albert, „*Llegendes de Montserrat*”, Edicions El Farell, Sant Vincenç de Castellet, 2000

- Quintana, Artur, „*Blat Colrat! Literatura popular del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça*”, 1. Narrativa i teatre. Calaceit: Ed. Instituto de Estudios Altoaragoneses i altres, 1997
- Quintana, Artur, „*Lo Molinar (Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinença)*”, Calaceit: Associacio Cultural del Matarranya, 1995
- Renau, Xavier, „*Dona d'aigua. El mite de la nimfa dels gorgs interpretat de nou*”, Altafulla, Barcelona, 1986
- Ralston, W. R. S., „*The Songs of the Russian People*”, London, 1921
- Renzi, Lorenzo, „*Cantinarrativi tradizionali romeni*”, Studio e testi, XIV+169p., Firenze, 1969
- Ribes Mateu, Domènec, „*Legendarium*” (Guia per a les llegendes de Ruta del Cister), Llibres de l'Index, Barcelona, 2005
- Roma, Francesc, „*Llegendes de la natura*”, Ed. El Mèdol, Tarragona, 2002
- Romeu, Josep, „*Llegendes de la Garrotxa*”, Farell editors, Sant Vicenç de Castellet, 2004
- Roviro, Xavier, „*100 llegendes de la Plana de Vic. Sant Vincenç de Castellet*”, Farell, 2000
- Sallaberry, J. D. J., „*Chants populaires du Pays Basque*”, 1870
- Sallaberry, J., „*Chants populaires basques*”, 1886
- Sarri, Mossèn Jaume, „*Manuscrits inèdits*”, (Arxiu Episcopal de Solsona, vol. 8), Ed. El Mèdol, Tarragona, 1991
- Soberanas, Amadeu-J., „*Llegendes historiques de Tarragona*”, Ed. El Mèdol, Tarragona, 2002
- Starobinski, J., „*Prefazione*”, in Italo Calvino, „*Romanzi e racconti*”, ed. diretta da C. Milanini, a cura di M. Barenghi e B. Falceto, vol. I, Mondadori, Milano, 1991
- Șăineanu, Lazăr, „*Studii folclorice*”, cap. „*Legenda Meșterului Manole la grecii moderni*”, Ed. Socec, București, 1896 (p. 47-66)
- Taloș, Ion, „*Meșterul Manole, contribuție la studiul unei teme de folclor european*”, Ed. Minerva, București, 1973, 470 p.
- Thomasset, René, „*Contes et légendes du Pays Basque*”, „*Babel*”, Ed. Fernand Nathan, Paris, 1962

- Tous, Jordi, „*Llegendes del Camp de Tarragona*”, Ed. El Mèdol, Tarragona, 1989
- Toussaint-Samat, M., „*Contes et légendes des Croisades*”, Ed. Fernand Nathan, Paris, 1962
- Trancoso Fernandes, de Gonçalo, „*Historias de Proveito e Exemplo*”, Lisboa, Antonio Alvares, 1575, vol. I, in-8
- Vallverdu, Robert, „*El nen de Prades. Un capítol adolescent a la Tercera Guerra Carlina*”, Edicions del Centre de Cultura, Barcelona, 1997
- Verdaguer, Jacint, „*Rondalles*”, (edició a cura d’A. Bosch), Editorial Barcino, Barcelona, 1992
- Vidal, Vidal, „*Les rutes de Ponent (I. L’oració dels perduts)*”, Edicions de l’IEI, Lleida, 1987
- Vidal, Vidal, „*Les rutes de Ponent (IV. El Centre del Mon)*”, Pagès Editors, Lleida, 1990
- Vidales, Jaume Ramon, „*Poblet, Narracions, tradicions i llegendes*”, Biblioteca popular de l’Avenç, Barcelona, 1910
- Vinson, J., „*Folklore du Pays-Basque*”, Lib. Maisonneuve, 1883
- Vrabie, Gheorghe, „*Balada populară română*”, Editura Academiei R., S., România, București, 1966, 547 p.
- Vrabie, Gheorghe, „*Din estetica poeziei populare române, , analize stilistice și literare*”, Editura Albatros, București, 1990, 205 p.
- Vrabie, Gheorghe, „*Retorica folclorului (Poezia)*”, Editura Minerva, București, 1978
- Zabala, Antonio, „*Ahal dena*”, Auspoa Liburutegia, 1971

Mulțumiri persoanelor și instituțiilor care, cu generozitate mi-au pus la dispoziție materiale prețioase, cărți și manuscrise din bibliotecă, legende cunoscute de ei de la bunici: prof. Mireille Mathys (Lycée Maurice Ravel, Saint Jean-de-Luz, France/Pays-Basque), prof. Anne Marie Ryan/Urbistondoy, (Stanley Technical High School, Londres, UK, née à Saint Jean-de-Luz Ciboure, France/Pays-Basque), prof. Ginette Aguilar Kons (Luxembourg), prof. dir. Sora Maria da Gloria Cordeiro (Colegio Rainha Maria Isabel, Coimbra, Portugal), prof. Elisabette Santos, Universidade Letras, Coimbra, Portugal